

Vikens kapell

Antikvarisk kontroll vid exteriör
restaurering 2008–2009

Frosvikens socken, Strömsunds kommun, Härnösands stift

Martina Berglund

RAPPORT – JAMTLI 2009:21
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel 063-15 01 00

Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2009

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket

Dnr 507-97-2674

Omslagsbilder: Kapellet efter restaurering (digital bild nr 8720), kapellet innan restaurering (Jlm08m22/25), detalj av dörr (Jlm09m23/31), del av sakristians tak (digital bild nr 1000983).

Foto: Martina Berglund, Jamtli

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist, Jamtli Förlag

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INLEDNING.....	3
KARTA	4
HISTORIK.....	5
MILJÖBESKRIVNING	6
ANTIKVARISKT RESONEMANG.....	6
BESKRIVNING AV UTFÖRDA ÅTGÄRDER.....	7
<i>Tak</i>	7
<i>Måleri</i>	12
<i>Smide</i>	14
<i>Övrigt</i>	15

Inledning

Länsstyrelsen gav 2007-08-10 (d nr 433-9352-06) Frostvikens församling tillstånd att utföra partiell takomläggning på Vikens kapell grundat på handlingar upprättade av Leif Markström Bygg- och Restaureringskonsult AB (2006-06-19). 2008 inkom en ny ansökan för att lägga om hela kapellets tak och ett nytt beslut togs 2008-07-07 (d nr 433-10118-08). Även här var underlagshandlingarna upprättade av LM Bygg- och Restaureringskonsult AB. Arbetet omfattade även tillverkning av hängrännor i trä och ommålning av fasad och snickerier.

Arbetet genomfördes på plats under sommar/höst - 08 och - 09 medan spån och hängrännor tillverkades under vintern.

Antikvarisk kontroll och dokumentation har utförts av Martina Berglund, Jamtli. Besöksprotokoll, fotografier, ritningar och andra handlingar som rör upprustningen finns i museets arkiv. Filmerna har nummer: 08M022, 08M047, 09M022 och 09M023. Även digitala bilder finns brända på en cd-skiva, tillsammans med övriga handlingar.

Östersund den 10 november 2009

Martina Berglund
Antikvarie

Karta

Ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket. Dnr L
1999/387

Historik

Vikens kapell började byggas 1793 och invigdes 1794. Det hade då bara nakna timmerväggar och jordgolv och var inte helt färdigt förrän 1799. Kapellet var Frostvikens första gudstjänstlokal i nybyggerområdet kring Björkvattnet, Kvarnbergsvattnet och Jormsjön. Byggmästare och arkitekt var den inflyttade norrmannen Enar Pehrsson i Jorm vilken troligtvis hade en norsk kyrka som förebild. De flesta av nybyggarna var norrmän och detta var den första kyrkan i Frostviken för de invandrade nybyggarna.

Kapellet byggdes för 125 besökare med långhus, vapenhus och en lägre korutbyggnad med sakristia mot norr.

Efter att en ny kyrka byggdes i Gäddede 1839 togs fokus från kapellet. 1897 rustades kapellet som höll på att förfalla och fick nya fönster och tornspira. 1932 lades nytt spån på taket. I början av 1950-talet genomfördes en exteriör och interiör restaurering efter ett program av arkitekt Gösta Rollin. Kapellet fick nya blyinfattade fönster efter äldre förlaga och tornhuven byggdes om. Interiört konserverades altärväggens målning och läktarstödens konsoler och läktarpelarna mot väggarna togs bort. Elektricitet installerades och kapellet fick elvärme. 1968 målades interiören om och 1993 gjordes ytterligare om-målningar och konservering av äldre bemålning. Detta var också senast som spåntaket tjärades.

Vikens kapell, 24 juni 2008 (bild nr 08m22/25).

Miljöbeskrivning

Vikens kapell ligger vid stranden av Kvarnbergsvattnet och med utsikt över sjön. I anslutning till kapellet finns en mindre lada för förvaring och en kaffestuga byggd på 1970-talet. Runt kapellet finns en äldre kallmur av kalksten.

Antikvariskt resonemang

Avsikten med en kulturhistorisk byggnadsrestaurering är att enbart åtgärda tekniskt skadade delar. Det måste göras stor åtskillnad mellan förslitningsskador och tekniska skador. Förslitning är förändringar som berättar om byggnadens ålder och om hur byggnaden/byggnadsdelen har använts. Denna typ av förslitningsskador ingår därmed i det kulturhistoriska värdet och bidrar till upplevelsen och förståelsen av gångna tiders vardagsliv. En teknisk skada är en skada som nu eller i en omedelbar framtid äventyrar byggnadens fortlevnad. Dessa skador har reparerats. Vid reparationen har material, framställningsteknik och hantverksteknik varit av traditionellt slag. Den slutliga upplevelsen av hela byggnaden eller enskilda detaljer är densamma som före insatsen.

Trots att insatser måste göras, är meningen med varje allvarligt syftande restaurering att man efter avslutad insats drar sig tillbaka så omärkligt som möjligt. De enskilda, befintliga byggnadsdelarna ska bevaras så långt som möjligt, för att som ”originaldelar” kunna berätta om gångna tiders liv och de förändringar som med åren krävt ändringar och omDispositioneringar i byggnaderna. Varje del som byts ut kan bara berätta om hur man tänkte och gjorde i början av 2000-talet.

Beskrivning av utförda åtgärder

Tak

Spån Kapellet tak lades om 1932. Enligt muntlig uppgift från församlingen bestämdes att taket skulle läggas om igen 1964, eventuellt p g a läckage.

De befintliga takspånen hade vid den senaste omläggningen antagligen lagts för tätt så att takets täckbrädor har pressats ut. När spånen har utvidgat sig gjorde detta även att delar av taket hade rest sig. Följden blev att taket såg vågigt ut och vissa av spånen var också helt trasiga. Spånens kvalitet var inte god och det fanns en risk för att det undre spånlagret var mer skadat än vad som kunde ses om man bara bytte spånen partiellt. Därför bedömdes att hela takets spån skulle bytas.

Spånen på tornet har inte bytts då de fortfarande är i gott skick. Dessa lades heller inte om 1964 och man kan tydligt se skillnaden i skicket på dem.

De nya spånen tillverkades av rotstockar i fura 4" x 8". Dessa sågades ner till 45 cm kubbb som sedan klövs till kilformade spån. Kubbarna gav ca 7-8 spån vardera.

Spånen doppades sedan för hand i varm dalbränd tjära. Spånen drogs genom två penslar som satts mot varandra över tunnan med tjära och tog bort överskottet av tjäran. När taket lagts målades det ännu en gång med pensel. Tjäran som har använts är från Finland och är opigmenterad.

9600 spån har bytts.

Vid anslutningen mellan vägg och taket på sakristian, koret och vapenhuset har spånen lagts med en lutning från väggen för att inte ge fuktskador. Under uppkilningen har en tjärpapp lagts som dras upp bakom panelen. De befintliga plåtblecken återanvändes.

Takspånen hade rest sig på flera ställen. Här vid absidens norra och sakristians östra takfall (bild nr 08m47/05).

Del av taket vid sakristian (digital bild nr 100983)

Samma takfall efter restaureringen (digital bild nr 8714).

Hängrännor Hängrännorna var i dåligt skick. Dessa är tillverkade i trä och vilar på stora träkrokar. Under rännorna satt en vertikal bredare trälist som fästes i väggen med korta plankbitar. Listen hade ett utskuret spår där vatten från ett hål i hängrännan skulle rinna ner. Hålet var för litet och avvattningen fungerade därför inte. Vatten samlades i rännan och orsakade rötskador i både rännor och krokar.

Nya hängrännor har tillverkats och istället för ”stuprören” gjordes rännorna längre så att de sticker ut och leder bort vattnet en bit från fasaden. En urgröpning gjordes lika som på hängrännan vid sakristians nordvästra sida, som till skillnad från de andra inte hade någon lodrät list.

Rötad hängränna och krok vid sakristian (bild nr 08m22/32)-

På långhusets norra och södra sida var hängrännorna helt rötade och på den södra rann vattnet dessutom ner precis framför vapenhusets port. Lutningen på denna ändrades därför mot öster och i och med detta justerades även krokarna.

Vid absidens norra takfall som möter sakristians östra takfall fanns fuktskador på tak och vägg. Det har tidigare funnits en hängränna där, vilken kan skimras på en bild i arkivet från 1939. En ny tillverkad hängränna har nu satts upp på samma plats.

Hängrännorna målades med Falu rödfärg.

De nya hängrännorna leder bort vattnet längre från fasaden (digital bild nr 2335).

Krokar	Så kallade rotben användes för att tillverka nya rännkrokar. 10-12 st nyttillverkades, medan några enbart lagades. Krokarna målades med Falu rödfärg.
Rotbrädor	De nedersta rotbrädorna var i dåligt skick och byttes därför ut. Rotbrädorna är väldigt olika i sin tjocklek beroende på att de består av återanvänd fasadpanel och takbrädor. Takfotsbrädorna byttes hela vägen runt om taket. Vid sakristian byttes rotningen nederst.
Övrigt	När spånen delvis hade demonterats syntes isoleringen av mineralull som på vissa ställen låg an mot rotbrädorna. Den överflödiga isoleringen togs därför bort för att inte samla fukt. Vid knuten i hörnet nord-väst och vid knuten på den södra sidan mellan långhus och sakristia hade panelbrädorna glidit isär. Brädorna demonterades och kunde sättas tillbaka utan att bytas ut.

Vid sakristian byttes 2 st av panelbrädorna uppe vid takvinkeln ut.

En gran som stod nära kapellets norra fasad har sågats ner.

Flera rotbrädor var i dåligt skick och byttes därför ut (digital bild nr 1000973).

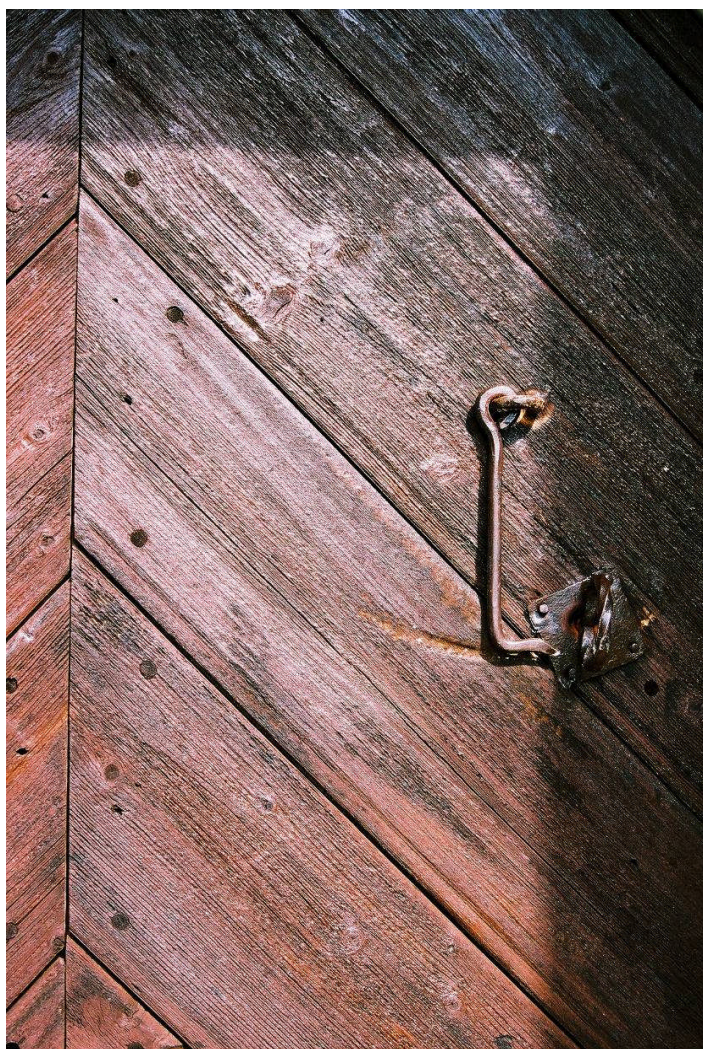
Måleri

Fasad	Kapellets panel byttes ut i och med restaureringen 1953-54. Den är målad med Falu rödfärg och fasaden ströks nu återigen med Falu rödfärg. Den södra sidan som är mest utsatt för sol och hade kraftig insugning av färg målades två gånger.
Fönster	Vid 1950-talets restaurering byttes kapellets fönster ut och ersattes med blyinfattat antikglas med stormjärn, för att efterlikna de fönster som i sin tur i slutet på 1800-talet ersattes av nya bågar.

Då vi skrapade på fönstren fann vi tre lager med vita kulörer. Eftersom 1950-talets restaurering präglar även kapellet's färgsättning har fönstren nu målats i samma kulör som den understa, en gråvit kulör, nära NCS S1501.

Dörr

Dörren var målad med linoljefärg i en brun kulör, liknande NCS S-530-460R. Under det bruna skymtade en mörkare, svart kulör som skulle kunna vara tjära pigmenterat med kimrök. Uppgifterna om dörrens färgsättning i arkivet var dock så knapphändiga att det beslöts att fortsätta med den bruna kulören. För att också behålla dörrens fina patina har den istället för att målas om helt, endast strukits med linolja.

Dörren behandlades enbart med linolja för att behålla patinan (digital bild nr 2331).

Interiör Kyrkorummets väggar kritar av sig och väggarna behandlades därför med kasein på några ställen för att binda färgen så att den inte ger fläckar på kläder. Detta gjordes i anslutning till kyrkvärdsbänken och läktartrappen samt vid den bakersta bänkraden.

Smide

Vindflöjel Vindflöjeln hade blåst ner från spiran på lanterninens tak och förvarades i boden. Flöjeln i form av en vimpel är tillverkad i kopparplåt med ett utskuret grekiskt kors och två hjärtan. Flöjelns fästen var rostiga och hade brutits av.

Fästena rengjordes genom att de borstades med stålborste för att sedan målas med rå linolja blandat med svart pigment.

Efter att renoveringen avslutats hittades originalflöjeln av en slump i vapenhuset. Denna förvaras nu i kyrkan.

Stormjärn Fönstrens stormjärn har behandlats på samma sätt som flöjeln.

Vindflöjeln innan restaureringen (digital bild nr 4735).

Övrigt

Grinden som finns i öppningen av stenmuren på kapellet norra sida har målats med Falu rödfärg. Tidigare har det också stått en träportal med grind i muröppningen på den södra sidan. Denna är rötad och har därför plockats ned och förvaras i ett av församlingens förråd i Gäddede. Båda grindarna finns med på bilder från 1930-talet, men är troligtvis restaurerade sedan dess.

Snickaren Per Malmsten kommer att ta tillvara delar av den gamla och tillverka en ny portal och grind.

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2009

ISSN 1654-2045

- 2009:1 Arkeologisk förundersökning – Schaktkontroll i anslutning till fornlämningar 49, hög, samt 235, fossilåker, i Frösö socken
Amanda Jönsson
- 2009:2 Löfsåsen. Skadekartering samt arkeologisk undersökning vid fornlämning nr 258, fossil åker, i Brunflo socken 2008
Amanda Jönsson
- 2009:3 Sörgården – Antikvarisk kontroll vid restaurering av mangårdsbyggnad 2004–2007
Olof Edin
- 2009:4 Sommarhagen – förslag till förnyelse
Ove Hemmendorff
- 2009:5 Brunflo ställverk – Antikvarisk kontroll vid exteriör restaurering 2008
Olof Edin
- 2009:6 Lillhärjåbygget – Restaurering av Farfarsladan och kokhuset, 2008
Martina Berglund
- 2009:7 Landsomsläkten – Skadekartering samt arkeologisk undersökning vid fornlämning nr 142 i Lockne socken, fossil åker, 2008
Amanda Jönsson
- 2009:8 Ankarede kapell – Antikvarisk kontroll vid exteriör restaurering, 2004
Martina Berglund
- 2009:9 Munkflohögen – Kulturhistorisk karakterisering inför vindkraftpark
Anders Hansson
- 2009:10 Tomtangården – Vårdplan
Christina Persson
- 2009:11 Hotell Tänninge – Dokumentation 2008
Martina Berglund
- 2009:12 Östersunds gamla kyrka – Antikvarisk kontroll vid exteriör restaurering 2007–2008
Martina Berglund
- 2009:13 Järnåldersåker och gravhögar i Håkansta – Arkeologisk utredning i anslutning till fornlämning nr 38 Brunflo socken, gravhögar, 2008
Amanda Jönsson
- 2009:14 Kyrkås gamla kyrka – Antikvarisk kontroll vid omläggning av spåntak 2007
Hampus Benckert
- 2009:15 Linsells kyrka – Antikvarisk kontroll vid utvändig målning 2007
Hampus Benckert

- 2009:16 Mittåhammaren – Antikvarisk kontroll vid restaurering av sommarviste 2006-2007
Christina Persson
- 2009:17 Färgundersökning av Älvros klockstapel 2009
Martina Berglund
- 2009:18 Vid Lillsjöströmmens utlopp – Arkeologisk undersökning av fornlämning RAÄ
Nyhem 112:1, stenåldersboplat, 2008
Amanda Jönsson
- 2009:19 Munkflohögen och Raftsjöhöjden – Arkeologisk utredning inför vindkraftparker
Anders Hansson
- 2009:20 Arkeologisk utredning inför vindkraftsutbyggnad
Anders Hansson
- 2009:21 Vikens kapell – Antikvarisk kontroll vid exteriör restaurering 2008–2009
Martina Berglund